

KIBRIS'TA ÇÖZÜM İÇİN ORTAYA ÇIKAN GALİ VE ANNAN PLANLARININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

THE MAIN FEATURES FOR THE RESOLUTION IN CYPRUS RAISED IN GHALI AND ANNAN PLANS

Doç. Dr. Soyalp TAMÇELİK

Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Özet

Bu araştırmada, Kıbrıs'ta çözümle ilgili olarak ortaya çıkan Gali (1992) ve Annan (2004) planlarının temel özellikleri ele alınmıştır. Buradan hareketle araştırmamızın temel amacı, Kıbrıs'ta taraflar arasında cereyan eden görüşmelerde Gali ve Annan planlarının ortaya koyduğu temel özelliklerinin neler olduğu, tarafları nasıl etkilediği veya uygulama basamaklarının nasıl olacağı incelenmiştir.

BM'nin 1959 Zürih ve Londra Antlaşmalarından sonra Kıbrıs'a bakış açısıyla, toplumlararası çatışmaların başlamasından sonraki bakışı bir değildir. Bundan böyle BM, meseleye müdahil olmak zorunda kalmıştır.

1992 yılından sonraysa Kıbrıs'taki taraflar, toplumlararası görüşme stratejisinde birtakım değişiklikler yapmışlardır. Türk tarafı, Kıbrıs meselesinin uluslararası forumlara götürülmeksizin Ankara ve Atina'nın desteğinde ve toplumlararası görüşmeler yoluyla çözümlenmesini istemiştir. Rumlar ise toplumlararası görüşmelerin kesilmesinden ve Kıbrıs meselesinin uluslararası forumlara taşınmasından yana olmuşlardır. Böylece toplumlararası görüşmelerin tabii süreci, BM'den ziyade, AB nezdinde gelişmeye başlamıştır.

Buna karşın anayasa, toprak, siyasal statü, egemenlik, mülkiyet, self-determinasyon ve garantiler ile ilgili 'bir bütün olan Kıbrıs meselesinin, 'mini paketlerle' çözülemeyeceği anlaşılmıştır. Bundan hareketle Kıbrıs'ta gerçekçi olmayan çözüm önerilerinden, baskılardan ve buna dayalı mini paket yöntemlerinden, özellikle uzak durmak gerekecektir.

Bununla ilgili olarak Kuruluş Anlaşması'nda ve Kapsamlı Çerçeve Anlaşması'nın diğer bölümlerinde belirtilen hükümler, Kıbrıs'ta kurulması düşünülen barışın esasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla sorunun bütün yönlerini kapsayan ve özenle hazırlanan çerçeve, ilk bakışta karışık gibi olsa da üzerinde her iki tarafın mutabık kalması hâlinde, Kıbrıs'ta kalıcı bir barışın sağlanması mümkün olacaktır. Ancak her hususta anlaşılmadıkça, özellikle peyderpey uygulamaya gitmek, Türk tarafının siyasal pozisyonunda erozyona neden olacağı için dikkatli olunmalıdır. Rum tarafının, Kıbrıs meselesini bir 'ödünler sistemi' olarak görmesi ve bu sistemin temel taşlarından başlıcalarını yerinden çekip çıkarması, Kıbrıs'a kalıcı bir barışı getirmeyecektir.

Bu gerçekten hareketle araştırma, iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Gali Fikirler Dizisi'nin, ikinci ve son bölümde ise Annan Planı'nın temel özellikleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Birleşmiş Milletler, Gali Plânı, Annan Plânı, Federasyon

Abstract

In this research, the main features of Ghali (1992) and Annan (2004) Plans, which emerged in relation to a solution in Cyprus, have been addressed. From this point, the main aim of this research is to analyze main features, impacts on the parties and the implementation steps of Ghali and Annan Plans, which came out during the negotiations between parties in Cyprus.

UN's view on Cyprus following the 1959 Zurich and London Agreements is not identical with its view after the beginning of inter-communal conflicts. From then on, UN was compelled to be become a party in this conflict.

Parties in Cyprus, however, made several changes in their strategies of inter-communal dialogues after 1992. Turkish side seeks a solution to Cyprus issue through inter-communal dialogues among parties without submission the issue to international forums, but assisted by Ankara and Athens. The Greek side, on the other hand, has stood with the end of inter-communal dialogues and with the carrying Cyprus issue into the international forums. Consequently, the natural process of inter-communal dialogues has started to continue through EU platforms, rather than UN mechanisms.

Conversely, it was understood that a solution for Cyprus issue is not possible through 'micro packets' since it requires a total approach which includes issues of constitution, territory, political statue, sovereignty, property rights, self-determination and guarantees. Therefore, it should be necessary to avoid unrealistic solution proposals, pressures and micro packets based on such proposals.

Provisions in the Treaty Concerning The Establishment of The Republic of Cyprus and the Overall Framework Agreement on Cyprus form the basis of the peace in Cyprus. For this reason, the well prepared framework, which involves all dimensions of the problem, presents an opportunity to establish permanent peace in Cyprus if both sides agree though it seems complicated at first glance. However, it is important to be careful due to the fact that the gradual implementation without an agreement for each and every subject may lead to a political erosion of the Turkish side. Accordingly, the Greek perception that the Cyprus issue is 'a concession system' and its attempts to take some of the main blocks of the process will not bring a permanent peace in Cyprus.

Based on this fact, this research consists of two main sections. Ghali's Set of Ideas in the first section and Annan Plan in the second one have been addressed.

Key Words: Cyprus, The United Nations, Ghali Plan, Annan Plan, Federation

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler'in (BM) Kıbrıs meselesine bakışı, dikkat çekici bir dizi olgunun ortaya çıkmasıyla değişmiştir. Özellikle 1959 Zürih ve Londra Antlaşmalarından sonra Kıbrıs'ın BM üyesi olarak bağımsız bir devlet sıfatını kazanması BM'nin Kıbrıs'a bakışı ile toplumlararası çatışmaların başlamasından sonraki bakışı bir değildir. Zira BM, 1964 yılından sonra bu meseleye müdahil olmak durumunda kalmıştır.

Meseleye müdahil olan Türkiye ve Yunanistan ise 1960 öncesindeki tavrı, adadaki toplumların çatışmasını önlemek yönünde olmuştur. Bunun için de BM çatısı altında çözüm bulmaya çalışmışlardır. Ne var ki 1960 sonrasında Kıbrıs, kendini uluslararası camianın bağımsız bir üyesi olarak gördüğünden, çözüm için yapılan önerileri *reddetme* ya da *kabul etme* hakkına sahip olmuştur (Tamçelik, 2008, s. 29). Buna istinaden Kıbrıslı Türkler, Rumların adadaki '*sui generis*' ortaklık yönetimini gözden geçirme emellerini yok edebilecek anayasal haklara sahip olduğunu düşünürken, Rumlar ise davalarını Üçüncü Dünya ülkelerinin desteğinde, *self-determinasyon* ve *insan hakları* perspektiflerine dayandırarak, BM çatısı altında

savunma imkânı elde etmişlerdir. Elde edilen bu imkânla Kıbrıslı Türklerle Rumlar, 1968 yılından beri kendi aralarında toplumlararası görüşmeleri sürdürmüşlerdir.¹

BM'nin nezaretinde başlayan toplumlararası görüşmeler, bugün de bir süreç hâlinde devam etmektedir. Buna göre 1968 yılından itibaren başlayan bu süreci, *dört safhaya* ayırmak mümkündür:

1. *Birinci Safha 1968–1974:* (İlk müzakere tarihinden 20 Temmuz 1974 müdahalesine kadar)
2. *İkinci Safha 1975–1983:* (Barış Harekâtı'ndan KKTC'nin ilânına kadar)
3. *Üçüncü Safha 1983–1990:* (KKTC'nin ilânından Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) AB'ye yaptığı tam üyelik müracaatına kadar)
4. *Dördüncü Safha ise 1990'dan günümüze kadar.*²

Bu çalışmada uygulanan yöntem konusuna gelince, konu esas itibarıyla süreç analizine dair bir yöntem uygulanmıştır. Dolayısıyla geleneksel hadise naklinin yerine, daha çok analitik tarih ikame edilmeye çalışılmıştır. Bu yöntemle, BM'nin Kıbrıs'ta kurulması için önerdiği çözüm planlarının analitik değerlendirilmesi yapılmış ve adı geçen çözümlerin temel özellikleri gösterilmiştir.

1. Gali Fikirler Dizisi'nin Temel Özellikleri:

Kıbrıs'la ilgili olarak 1990 yılında gerçekleşen bir gelişme, bütün görüşme sürecini temelinden değiştirmiştir. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Zira Türkiye, 17 Nisan 1990'da, GKRY de 4 Temmuz 1990 tarihlerinde AT'ye tam üyelik başvurusu yapmışlardır. Dolayısıyla Kıbrıs meselesi için *1990 yılı*, her şeyin değiştiği yıl olarak değerlendirilebilir. Adeta bu yıl, Kıbrıs meselesi için *milat* olmuştur. Çünkü bundan sonra AT baskısı, Türk tarafı üzerinde giderek yoğunlaşacaktır. Özellikle bu baskı, AT Dönem Başkanı İtalyan Dışişleri Bakanı De Michelis'in 27 Temmuz 1990 tarihli Türkiye ziyareti sırasında kendisini göstermiştir (Tamçelik, 2008, s. 51). Bundan böyle AT (AB) da Kıbrıs müzakerelerinde ciddi bir parametre olarak ortaya çıktığı görülecektir.

Bu nedenle Kıbrıs meselesine BM Genel Sekreteri'nin *iyi niyet görevi* çerçevesinde çözüm arama çabaları, 1990 yılının ilk aylarından itibaren hareketlilik kazanmış ve giderek yoğunlaşmıştır. Ardından Genel Sekreter, Denktaş ve Klerides'i 3 Aralık 1990 tarihinde *üç tur* üzerinden yapılacak dolaylı görüşmelere çağırmıştır. Ancak tarafların bildik tutumlarından dolayı herhangi bir sonuç alınamamıştır.

Buna rağmen beşinci tur *dolaylı görüşmelerde* Rumların ciddi bir başarısı elde ettiği görülmüştür. Gali, çözüm plânında Türk tarafının görüşlerini dikkate almadığı gibi, Kıbrıs'ta kurulacak yeni devletin *tek egemenliği*, *tek temsiliyeti* ve *tek vatandaşlığı* olacağını ifade etmesi, Rumlar için ciddi bir başarı olarak görülmüştür. Buna rağmen liderlerin üzerinde uzlaştıkları bir diğer nokta ise görüşmelerin '*ön şartsız*' olması ve bütün sorunların masaya yatırılarak, her konuda görüş birliğine varıncaya kadar hiçbir konuda uzlaşmaya varılamayacağını belirtmesidir.

Daha sonra başlayan *doğrudan görüşmelerin* birinci turunda, görüşlerini ortaya koyan taraflar, ikinci turda özlü müzakerelere başlamışlar, üçüncü turunda da liderler ilgili konular üzerinde detaylı bir şekilde görüşmüşlerse de herhangi bir uzlaşmaya varamamışlardır.

Aslında BM, Kıbrıs'taki belirsizlikten ve kaotik ortamdan uzun zamandan beri hoşnutsuzdur. Kaldı ki bugünkü statükonun devam etmesinden yana da değildir. Bu yüzden

¹ 1968 yılında başlayan bu süreç için bkz... Greek Cypriot Anti-Federation Statements, 1998, s. 1.

² Ele alınan konu, dördüncü safhaya ilgili olduğundan diğerleri incelemeye tâbi tutulmayacaktır.

BM, Kıbrıs'ta kapsamlı, tutarlı, kalıcı ve yaşayabilir bir anlaşmayı istemektedir.³ Bundan hareketle Gali, Fikirler Dizisi'ni *tutarlı ve kapsamlı* bir barışın önemli bir adımı olarak değerlendirmek istemiştir. Aslında bu plan, Kıbrıs'ta barış için '*Çerçeve Anlaşması*' oluşturmak veya tarafların müzakere edebileceği bir taslak için hazırlanmıştır.⁴

Hâl böyle olunca 1992 Kasımında New York'ta görüşmeler başlamış ve Vasiliu ile Denктаş bir dizisi toplantı yapmaya başlamıştır. Yapılan toplantılarda Butros Gali, "*Kıbrıs Meselesinin Kapsamlı Bir Barışçı Çözümü İçin Çerçeve*" (Tamçelik, 2008, s. 94) başlığı taşıyan yeni bir anlaşma taslağı sunmuş ve bunu bir buçuk saatlik bir konuşma ile açıklamaya çalışmıştır. Esasında Fikirler Dizisi, bir *Çerçeve Anlaşması* niteliğindedir. Ancak bu anlaşma ne Türkiye, ne Yunanistan, ne de İngiltere için bir *barış anlaşması* değildir. Bu anlaşma, adada sağlanacak barışın esaslarını ve ana prensiplerini tespit etmesi açısından önemlidir. Başka bir deyişle Kıbrıs'ta taraflar arasında bir çatı kurmayı amaçlamaktadır (Tamçelik, 2008, s. 94). Bu yönüyle New York görüşmeleri önemlidir ve dikkatlice incelenmesi gerekmektedir. Zira Kıbrıs'ta barışa doğru atılmış bir adım olarak *Gali Fikirler Dizisi*, Kıbrıs görüşmelerinde türünün ilk ve en çetin müzakerelerine sahne olmuş bir metindir.

1.1. Kapsamlı Çerçeve Antlaşması'nın Muhtevası:

Kıbrıs'ta uygulanacak *Kapsamlı Çerçeve Antlaşması*, iki halk arasındaki ilişkilerin tamamını kapsamaktadır. Buna göre *Kapsamlı Çerçeve Antlaşması*, her iki tarafların BM gözetiminde sürdürülen barış görüşmelerinde amaca uygun davrandığını, barışçı bir tutum içinde müzakereleri sürdürüldüğünü, buna ters düşen tüm uygulamalardan vazgeçtiğini, çözüm için yürütülen görüşmelerin ruhuna mugayir davranışlarla siyasî, askerî, ekonomik ve kültürel alanda zedeleyici hareketlerden kaçınmayı kabul ettiğini belirten bir metin olarak dikkati çekmektedir.⁵ Aslında bu manada Kapsamlı Çerçeve Antlaşması, Kıbrıs'ta kapsamlı bir çözüm için hâl çaresi ortaya koyması açısından önemlidir. Özellikle Kıbrıs'ta her iki toplum lideri, meselesinin adil ve kalıcı bir çözüm şekline kavuşması için önemli bir adım olan '*Kıbrıs'a İlişkin Kapsamlı Çerçeve Antlaşması*'ni eşit düzeyde ve Genel Sekreter'in "*iyi niyet misyonu*" (SİSAV, 1993, s. 29) çerçevesinde müzakere ettiği görüşü hakimdir. Buna karşın taraflar, müzakere süreci devam ederken anlaşmanın bir '*paket anlaşma*' (Tamçelik, 2008, s. 202) olduğuna da vurgu yapmaktan geri kalmamışlardır.

Gerçek şu ki Kapsamlı Çerçeve Antlaşması hazırlanırken '*Paket Anlaşma*' (integrated whole) kavramının uygulanması, belli bir amaca yöneliktir (SİSAV, 1993, s. 27; İsmail, 1998a, s. 261). Bundaki amaç, görüşmeler sırasında taraflardan birinin veya diğerinin kabul ettiği noktaların, anlaşmanın tümünde mutabık kalınmasından sonra geçerli sayılmasıdır. Buna göre uzlaşma, iki toplum tarafından ayrı ayrı yapılacak referandumlarla kabul edilecek (md. 1) ve '*Geçici Düzenlemeler*'in yürürlüğe girmesine müteakip tamamlanmış olacaktır.

1.2. Kapsamlı Çerçeve Antlaşması'nın Dayandığı Temel ve Özel Prensipler:

Kapsamlı Çerçeve Antlaşması çerçevesinde kurulacak '*Kıbrıs Federal Cumhuriyeti*'nin dayanacağı *temel prensipler*, adadaki her iki toplum arasında süregelen çatışmaları sona erdirmek; yan yana yaşamalarını sağlamak, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın millî çıkarlarını korumak; Doğu Akdeniz'de siyasî dengeleri ve barışı sağlamak; genel bir çözümün bütün unsurları hakkında mutabık kalmak; BM Genel Kurul kararlarını hayata geçirmek;⁶ BM Genel Sekreteri'nin hazırladığı raporları desteklemek; BM Güvenlik Konseyi'nin 186 (1964), 367

³ "Kıbrıs'ta Dayton Formülü", Cumhuriyet Gazetesi, 10 Ocak 1997, No:98552, s. 1.

⁴ Uluslararası zirve toplantılarının özellikleri için bkz... Carter, 1982, s. 319; Koç, 1993, s. 4-17.

⁵ "1990 Yılında Sunulan 27 Sayfalık Türk Önerileri", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Türk Önerileri, Tarih: 1990; "Draft Outline Agreement", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: BM Önerileri, Tarih: 26 February 1990.

⁶ BM Genel Kurul'un özellikle 3212 (1964) sayılı kararı kastedilmektedir.

(1975), 649 (1990), 716 (1991), 750 (1992), 774 (1992) ve 789 (1992) sayılı kararları atıfta bulunmak ve 1977 Denktaş-Makarinos ile 1979 Denktaş-Kiprianu Doruk Anlaşmaları çerçevesinde çözüme ulaşmak şeklinde zikredilebilir.

Adadaki iki toplum liderinin, kapsamlı bir anlaşmanın bütün maddelerinde mutabık kalınması hâlinde, gerçekleşebileceğini ifade ettikleri *özel prensipler*se, Kuruluş Anlaşması'nın esaslarının belirlenmesi, kurulacak yeni düzenle ilgili mutabakat metninin imzalanması, Güvenlik Konseyi'ne teyit için sunulacak kararların gönderilmesi, AB'ye katılım şartlarının ortaya konulması, toplum liderlerinin siyasal konular üzerinde anlaşmaya varması,⁷ ortak deklarasyonun açıklanması, iki halk arasındaki ilişkilerin yeni şeklini tarif eden esasların belirlenmesi, federasyon için yönlendirici prensiplerin tespit edilmesi,⁸ federasyonun anayasal yönlerinin ve işlevlerinin belirlenmesi,⁹ bununla ilgili olarak federal hükümetin yapısı, oluşumu, işlevi ve karar alma mekanizmasının tespiti, federal yasama organının oluşumu, işlevi ve güvenceleri, federal düzeydeki idarî sistemin oluşumu, işlevi, özel düzenlemeler ve güvenceleri, federal yargının oluşumu ve işlevinin nasıl olacağını belirlenmesi, Kıbrıs'ta temel hak ve özgürlüklerin nitelikleri,¹⁰ her iki federe devletin egemenlik ilkesinin belirlenmesi, politik eşitliğin sağlanması, güvenlik, garantiler ve savunma sistemlerinin işletilmesi, garantör devletlerce ortak deklârasyonun imzalanması, federasyonun toprak yönünün belirlenmesi,¹¹ mülk taleplerini araştıran (ad-hoc) komitenin temel prensipler üzerinde çalışmaya başlaması, iktisadî tedbirlerin alınması, ekonomik eşitsizliğin ortadan kaldırılması, dengenin korunması, uygulanacak metot ve usullerin belirlenmesi ve geçici düzenlemelerin tespiti yönündedir.¹²

Buna göre Kıbrıs'ta kurulması düşünülen barışın temel prensibi olarak sekiz başlığın öne çıktığı görülmüştür. Hâl böyle olunca anlaşmanın genel amaçları, federasyonun yol gösterici ilkeleri, federasyonun anayasal yönleri,¹³ güvenlik ve garantiler, toprak ayarlamaları, yer değiştirmiş kişiler, ekonomik kalkınma ve güvenceler (Tamçelik, 2013, s. 1081-186) ile geçici düzenlemeler şeklinde konumlandırılmıştır. Görüleceği gibi bu sekiz madde, anlaşmanın nihaî amaçlarıyla ilgilidir.

1.3. Fikirler Dizisi'ne Göre Bütünlüklü ve Yönlendirici Hedefler:

Genel Sekreter, 24 sayfalık¹⁴ Kıbrıs raporunu 23 Kasım 1992 tarihinde yayımlamıştır. Raporda yer alan fikirler, görüşler, ilkeler ve öneriler, daha önce de ifade edildiği gibi bu belgede de tekrarlanmış ve bu belgenin, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs meselesine karşı yaklaşımını aksettiren doküman sıfatını muhafaza etmesine ve geçerliliğini korumasına neden olmuştur. Anlaşma genel olarak *Bütünlüklü ve Yönlendirici* ilkeler şeklinde konumlandırılmıştır. Dolayısıyla bu iki unsur, anlaşmayı sağlam bir temele oturtmaktadır. Özellikle *Bütünlüklü*

⁷ Daha geniş bilgi için bkz... "BM'den İmzala Dayatması", Cumhuriyet Gazetesi, 14 Ocak 2003, No:62254, s. 7.

⁸ Federal birlik, iki toplumluluk ve iki kesimlilik prensibine dayanacaktır.

⁹ Federal hükümetin yetkisine verilecek güçler ve işlevlerden söz edilmektedir.

¹⁰ Üç özgürlükler, siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların esaslarını kapsamaktadır.

¹¹ Toprak konusunun 1977-1979 kriterlerine, güvenliğe, iktisadî verimliliğe, mülkiyete ve yer değiştirenlere göre belirlenmesi esastır.

¹² Tespit edilen 17 basamaklı *özel prensipler*, Kapsamlı Çerçeve Antlaşması'na esas olabilecek niteliktedir. Bunun için bkz... "1990 Yılında Sunulan 27 Sayfalık Türk Önerileri", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Türk Önerileri, Tarih: 1990; "Draft Outline Agreement", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: BM Önerileri, Tarih: 26 February 1990; Necatigil, 1998, s. 394-395; "10 Aralık 2002 Tarihli Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli - Annan Plan for Cyprus Settlement - Full Text 10 December 2002", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: BM Önerileri, Tarih: 2002; "BM'den İmzala Dayatması", Cumhuriyet Gazetesi, 14 Ocak 2003, No:62254, s. 7.

¹³ Bu üç alt başlık altında değerlendirilmiştir. Buna göre 1. Federal hükümetin yetki ve fonksiyonları, 2. Federal hükümetin yapısı, oluşumu ve işleyişi ve 3. Üç özgürlükler ve siyasî, ekonomik, sosyal ile kültürel haklar dahil temel haklar olarak belirlenmiştir. Bunun için bkz... Tamçelik, 2008, s. 106, 205.

¹⁴ "Kıbrıs Raporu", KKTC Başbakanlık Enformasyon Müdürlüğü Arşivi, Dosya: Raporlar, Tarih: 23 Kasım 1992, s. 1.

Hedefler derken tarafların Kıbrıs meselesini bir bütün halinde algılamasını ve bulunacak çözümün yekpare bir şekilde olmasını ifade etmektedir. *Yönlendirici Hedefler* ise bütünlüklü hedeflere ulaşmak için yapılacak her türlü çalışmayı belirtmektedir.

Buna göre rapor, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, kapsamlı bir çerçeve anlaşmasına ilişkin Fikirler Dizisi'nin hazırlanmasına yönelik çabalar anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, tarafların üzerinde tartıştığı fikirlere yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Genel Sekreter'in vardığı sonuçlar ve tavsiyeler¹⁵ ifade edilmiştir. Aslında *Bütünlüklü Çerçeve Anlaşması*, entegre bir bütün olarak değerlendirilebilir (Tamçelik, 2008, s. 206). Ancak şunu ifade etmek gerekir ki *Kapsamlı Çerçeve Anlaşması*, 1977 ve 1979 Doruk Antlaşmalarına dayalı olacağı ve BM Güvenlik Konseyi'nin 367 (1975), 649 (1990), 716 (1991) ve 750 (1992)¹⁶ sayılı kararlarına göre şekilleneceği belirtmiştir. Ayrıca *Bütünlüklü Çerçeve Anlaşması*, Kıbrıs'ın Rum ve Türk toplumlarının ortak vatani olduğu ve her iki toplum arasındaki ilişkinin '*azınlık-çoğunluk*' prensibine dayanmadığı teyit edilmiştir. Aynı zamanda Kıbrıs Anlaşması'nın tek uluslararası kimliğe sahip, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü korunan, Genel Sekreter'in 3 Nisan 1992 (S/23780) tarihli raporunun 11. paragrafında tarif edildiği şekilde siyasi eşitliğe sahip, iki toplumlu, iki kesimli federasyona dayalı¹⁷ bir '*Kıbrıs Devleti*' olmasını ve bu devletin kısmen veya tamamen bir başka ülke ile '*birleşmesinin*', '*ayrılmasının*' veya '*bölünmesinin*' yasaklamasını güvence altına aldığı tespit edilmiştir.

Bununla birlikte iki toplumun siyasi eşitliğini hakkı ile teslim etmekte ve bunu, özenle garanti altına almaktadır. Siyasi eşitlik, federal hükümetin tüm organlarına ve idaresine eşit sayıda katılım anlamına gelmemekle birlikte, Federal Anayasa'nın onaylanması veya değiştirilmesinin her iki toplum tarafından kabulünün gerektiğini, federal hükümetin her organında alınacak kararların her iki toplumun etkin katılımını,¹⁸ federal hükümette, toplumlardan birinin çıkarlarına ters düşen önlemler alınmasına fırsat vermeyecek şekilde güç dağılımı yapılmasını ve her iki federe devletin eşit ve benzer güçlere ve işlevlere sahip olmasını güvence altına aldığı görülmüştür.

Bütünlüklü Çerçeve Anlaşması, federal hükümetin işlev ve yetkileri ile üç organının (yasama, yürütme, yargı) oluşum ve işlevini de içermektedir. Buna göre her iki toplumun etkin katılımını ve federal hükümetin etkin icraatını güvence altına alan hükümleri de içerdiği görülmüştür.¹⁹ Bununla birlikte her iki toplum, birbirinin kimlik ve bütünlüğünü kabul ederek, karşılıklı saygı, dostluk ve işbirliğine dayalı yeni bir ilişki biçimi içine gireceği karara bağlanmıştır. Bu amaçla her iki toplum, bu karara ters düşecek davranışlardan kaçınacağı ve mutabık kalınan çözümlere yönelik uğraşları engelleyecek eylemlerde bulunmayacağı teyit edilmiştir. Böylece BM Genel Sekreterliğinin *iyi niyet misyonu* çerçevesinde Türk ve Rum liderleri, kalıcı bir çözüme doğru önemli bir adım atarak, kapsamlı bir çözüme ulaşmış olacaklardır.

¹⁵ "Güvenlik Konseyi Gali Raporu'nu Ele Alıyor", Kıbrıs Gazetesi, 10 Nisan 1992, No:871, s. 8; "Güvenlik Konseyi Gali Raporu'nu Ele Alıyor", KKTC Başbakanlık Enformasyon Müdürlüğü Arşivi, Dosya: BM Çözüm Planları, Tarih: 10 Nisan 1992, s. 8.

¹⁶ "Birleşmiş Milletler Çözüm Plânının Tam Metnini Açıkıyoruz", KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi, Dosya: BM Önerileri-Gali Fikirler Dizisi, Tarih: 1992, s. 2.

¹⁷ "Birleşmiş Milletler Çözüm Plânının Tam Metnini Açıkıyoruz", KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi, Dosya: BM Önerileri-Gali Fikirler Dizisi, Tarih: 1992, s. 2.

¹⁸ "Birleşmiş Milletler Çözüm Plânının Tam Metnini Açıkıyoruz", KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi, Dosya: BM Önerileri-Gali Fikirler Dizisi, Tarih: 1992, s. 2.

¹⁹ "Birleşmiş Milletler Çözüm Plânının Tam Metnini Açıkıyoruz", KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi, Dosya: BM Önerileri-Gali Fikirler Dizisi, Tarih: 1992, s. 2.

Bu düşüncenin ilk merhalesi Kıbrıs meselesinin bir bütün olarak ele alınması ve iki toplumun temsilcileri arasında yapılacak müzakerelerle çözüme kavuşturulmasıdır.²⁰ Ardından iki toplumun temsilcileri arasında görüşülüp paraf edilen hususlar, toplumların tasarrufuna sunulacak ve ayrı ayrı tasvibinden geçerek kesinlik kazanacaktır. İşte bu, Gali Fikirler Dizisi'nin *Bütünlüklü Hedeflerinin*²¹ en önemli unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.

Yönlendirici ilkelerse, 'Bütünlüklü Hedeflerin' bir alt birimi olmakla birlikte, birbirlerini tamamlayan iki unsurdan biridir. Bunları yapısı itibarıyla üç ayrı grupta toplamak mümkündür. Buna göre *federal birlik, iki toplumluluk ve iki kesimlilik*dir.²²

BM Genel Sekreteri'nin 31 Ağustos 1992 tarihli raporuna ekli olarak yayımlanan ve Güvenlik Konseyi'nin 789 (1992) sayılı kararı ile teyit edilen Kapsamlı Çerçeve Anlaşması'na ilişkin *'Fikirler Dizisi'*nin ve tarafların işbu dizi hakkındaki tutumuna dair BM Genel Sekreteri'nin 19 Kasım 1992 tarihli raporunun ilgili maddelerinde de görmek mümkündür. Buna göre *'Yönlendirici İlkeler'*in önemli olanlarından bazıları şunlardır: İki toplumlu ve iki kesimli federasyon, Kıbrıs Rum ve Türk toplumları tarafından özgürce kurulacaktır. İki toplum tarafından federal hükümete bırakılmamış olan tüm yetkiler, iki federe devlete ait olacaktır. Federal Anayasa, ayrı referandumlarla iki toplum tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girecek ve yalnızca her iki federe devletin onayı ile değiştirilebilecektir. Federal Cumhuriyet, siyasî açıdan eşit, iki federe devletin tek toprağı olacaktır. Federal Cumhuriyet, her iki toplumun tasarrufunda bulunacak ve bölünmez tek egemenliğe sahip olacaktır. Toplumlardan herhangi biri, diğeri üzerinde egemenlik talep etmeyecektir. Federal Cumhuriyet, Federal Anayasa'ya uygun federal yasalarla düzenlenecek tek uluslararası kimlik ve vatandaşlığa sahip olacaktır. Federasyonun vatandaşları Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Kıbrıs Rum Cumhuriyeti'nin vatandaşlarından oluşacaktır. Bir tek federasyon vatandaşlığı olacak ve bu da federal yasayla belirlenecektir.²³ Federal Anayasa, her toplumun kimlik, bütünlük ve güvenliğinin yanı sıra, siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel ve dinî haklarını koruyacaktır. Bütün vatandaşlar, yasa karşısında eşit olacaktır. Federasyonun resmi dilleri Türkçe ve Rumca olacak ve bu iki dil bütün federal belgelerde aynı zamanda ve eşit olarak kullanılacaktır. Bütün federal organların çalışmalarında her iki dilde eşit şekilde kullanılacaktır. Federal cumhuriyet, tarafların üzerinde anlaşacağı bir bayrağa sahip olacaktır. Ayrıca her federe devlet, kendi bayrağına da sahip olacaktır. Her federe devlet, bir tek toplum tarafından yönetilecek ve kendi yönetimi hususunda kendi kararını verecektir. Federal hükümet, her iki devletin yetki ve işlevleri üzerine uzanmayacaktır. Güvenlik, asayiş ve düzen, her federe devletin kendi sorumluluğunda ve Federal Anayasa'ya uygun tarzda olacaktır. Her iki toplum arasındaki toprak dağılımı 1981'de hazırlanan Gobi Plânı doğrultusunda yapılacaktır. Ancak Gobi hattına binaen Güzelyurt ve

²⁰ TBMM'nin 10 Haziran 1993 tarihinde 'Kıbrıs Sorunu' ile ilgili olarak oybirliğiyle onayladığı tarihi bildiri için bkz... Tutanak Dergisi, 10 Haziran 1993.

²¹ Anlaşmanın *'Bütünlüklü Hedefler'* ile ilgili görüşler için bkz... "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Rauf Denktaş'ın New York Zirvesinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Perez De Cuellar'a Verdiği Belge", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Türk Önerileri, Tarih: 1986; "Kıbrıs Türk Tarafının Görüşmelerin Gelecekteki Seyri Konusundaki Yaklaşımı", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Türk Önerileri, Tarih: 22 Kasım 1988; Kıbrıs Sorunu Gelişmeler ve Görüşmeler, 1990, s. 5; "1990 Yılında Sunulan 27 Sayfalık Türk Önerileri", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Türk Önerileri, Tarih: 1990; "Draft Outline Agreement", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: BM Önerileri, Tarih: 26 February 1990; "Birleşmiş Milletler Çözüm Plânının Tam Metnini Açıklyoruz", KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi, Dosya: BM Önerileri-Gali Fikirler Dizisi, Tarih: 1992; Akpınar, 1992.

²² A New Pattern of Relationship in Cyprus, 1990, s. 5; "Draft Outline of A Comprehensive Settlement in Cyprus", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: BM Önerileri, Tarih: 6 April 1989.

²³ "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Rauf Denktaş'ın New York Zirvesinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Perez De Cuellar'a Verdiği Belge", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Türk Önerileri, Tarih: 1986; Cerrahoğlu, 1998, s. 247.

Mağusa bölgelerinde değişiklik yapılacak ve Karpaz Yarımadası'nda bir de Rum kantonu oluşturulacaktır. Başkanlık sisteminde başkan ve yardımcısı aynı toplumdan olmayacaktır. Biri alt, diğeri üst olmak üzere iki meclis kurulacaktır. Meclislerin oluşumu ve yetkileri birbirinden farklı olacak, üst mecliste Türk ve Rum üye sayısı eşit olurken, alt mecliste temsiliyet nüfus oranına göre oluşturulacaktır. Federasyonun uluslararası bir kişiliği olacaktır. Ancak her iki federe devlet, Federal Anayasa'da belirleneceği şekilde uluslararası alanda faaliyet gösterme yetki ve özgürlüğüne sahip olacaktır. Federasyonun uluslararası temsiliyeti, iki toplumlu olacak ve iki taraf arasında yapılacak özel bir anlaşmaya bağlı bulunacaktır.²⁴ Kıbrıs'ın herhangi bir başka ülkeyle tamamen veya kısmen birleşmesi, Federal Anayasa'yla yasaklanacaktır.

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere Genel Sekreter Gali, Kıbrıs meselesinin bütün anlaşmazlıklarını belirlemiş ve bunu 'Yönlendirici İlkeler'²⁵ çerçevesinde çözümlenmeye çalışmıştır. Özellikle her iki tarafın yetkilileriyle istişare edilerek ortaya çıkan bu metin, iki toplumlu ve iki bölgeyi bir federasyonun temel prensipleri olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece Gali, her iki tarafla da yaptığı uzun ve yorucu görüşmelerden sonra belli bir anlaşma taslağı hazırlamış ve taraflara imzalamaları için sunmuştur.

Kıbrıs Türk tarafı, hazırlanan metni inceledikten sonra müspet bulmuştur. Bunun üzerine Denktaş, Türk tarafının *toprakla* ilgili yüzdelikler ve *harita* konusu hariç,²⁶ kapsamlı görüşmelere hazır olduğunu belirtmiştir. Kıbrıs Rum lideri Vasiliu ise bu taslağı görüşme zemini olarak kabul edebileceğini açıklamıştır. Ancak her iki tarafta çeşitli gerekçelerle anlaşmaya varamamışlardır.

2. Annan Planı'nın Temel Özellikleri:

Annan Planı, Kıbrıs adasının bağımsız bir devlet olarak birleştirilmesini öngören bir *BM planıdır*. Adını, planı ortaya atan BM eski genel sekreteri Kofi Annan'dan almaktadır.

Plan, özellikle Kıbrıs adasının İngiliz üsleri bölgesi haricinde kalan kısımlarının bağımsız ve federal nitelikte bir devlet olacak şekilde birleştirilmesini öngörmektedir. Nisan 2004'de KKTC ve GKRY'de yapılan referandumlarla oylamaya sunulan plan, Türk tarafından %64.91 oranında kabul gördüğü halde, Rum oylarının %75.38'i ret şeklinde olduğundan hayata geçirilmesi mümkün olmamıştır.

Buna göre planın birtakım temel özellikleri şu şekilde ifade edilebilir: Yeni kurulacak devletin, iki kurucu devlete ve tek bir uluslararası kişiliğe ve egemenliğe sahip olacağı belirtilmiştir. Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın, ancak federal parlamentonun kabul etmesi ve Kıbrıs Rum Devleti ile Kıbrıs Türk Devleti seçmenlerinin çoğunluğunun ayrı referandumlar aracılığıyla onayı üzerine değiştirilebileceği belirtilen planda, anayasanın iki temel maddesinin dışında konsensüs ile değişebileceği belirtilmiştir. Ancak Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'ni ve iki kurucu devleti tarif eden maddelerin değiştirilemeyeceği de kaydedilmiştir.²⁷

Planda, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın uygulanmasının Yüksek Mahkeme tarafından denetleneceği belirtilirken, oluşturulacak düzenin tek taraflı olarak değiştirilemeyeceği²⁸ belirtilirken, Garanti ve İttifak Antlaşmalarının yürürlükte kalacağı, ancak bunların '*gerekli değişikliklerle*' yeni devlet ilişkilerine uygulanacağı ifade edilmiştir.

²⁴ Kıbrıs Türk tarafı federal cumhuriyetin içte ve dışta, temsiline hiçbir zaman aynı toplumun elinde bulunmaması gerektiği görüşündedir. Bunun için bkz... Cerrahoğlu, 1998, s. 198.

²⁵ "Peace Efforts on Cyprus – and Intransigence of Greek Cypriots Introduction", Kıbrıs Mektubu, II (1987) 1, s. 54.

²⁶ "Peace Efforts on Cyprus – and Intransigence of Greek Cypriots Introduction", Kıbrıs Mektubu, II (1987) 1, s. 54.

²⁷ Annan Planı'na bkz... "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü", KKTC Cumhurbaşkanı Arşivi, Dosya: BM Önerileri – Annan Plânı, Tarih: 30 Mart 2004.

²⁸ "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü", KKTC Cumhurbaşkanı Arşivi, Dosya: BM Önerileri – Annan Plânı, Tarih: 30 Mart 2004.

2.1. Annan Planı'nı Hazırlayan Nedenler:

Kıbrıs sorununun çözümü amacıyla KKTC Cumhurbaşkanı Denктаş ve dönemin GKRY lideri Klerides arasında Ocak 2002'de başlayan yüz yüze görüşmeler, BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 11 Kasım 2002 tarihinde taraflara Annan Planı olarak da anılan '*Kıbrıs Sorununa Kapsamlı Çözüm İçin Anlaşma Temeli*' başlıklı belgeyi sunmasıyla başlamıştır.

Ancak iki defa revize edilen belgesinin ardından Genel Sekreter, 26 Şubat 2003 tarihinde gittiği adada planın üçüncü versiyonunu taraflara sunmuştur. Ardından Genel Sekreter, konuya ilişkin bütün tarafları 10 Mart 2003 tarihinde Lahey'e davet etmiş ve aktif müzakere sürecini başlatmıştır.

Lahey'de yapılan görüşmelerde, BM Genel Sekreteri taraflara tadil edilmiş Plan üzerinden 28 Mart tarihine kadar müzakereleri sürdürmelerini ve Plan'ın 6 Nisan tarihinde referanduma sunulmasını önermiştir. Görüşmelerde Denктаş, Plan'la ilgili olarak Türk tarafının kaygı ve beklentilerini gündeme getirmiş, iki tarafın mutabık kalmasından sonra Plan'ın referanduma sunulabileceğini kaydetmiştir. Bu çerçevede Denктаş, 28 Mart tarihine kadar görüşmelere devam etmeyi kabul etmiştir. Papadopulos da Plan'da mevcut boşlukların doldurulması gerektiğini ifade ederek, görüşmelere devam etmeyi kabul etmiştir. Ancak tarafların tutumu yüzünden Genel Sekreter, 11 Mart sabahı görüşme sürecine son vermiştir. BM Genel Sekreter'in Kıbrıs Özel Danışmanı De Soto'nun görüşmelerin sonunda yaptığı açıklamada, Denктаş'ı sorumlu göstermeye yönelik bir üslup kullanılmakla beraber, Papadopulos'un da planı kabule yanaşmadığı da saklamamıştır.

Ardından 16 Nisan 2003 tarihinde, Atina'daki AB Zirvesi'nde diğer 9 aday ülkeyle birlikte GKRY de AB ile Katılım Antlaşması'nı imzalamıştır. Böylece Türk tarafı, GKRY'yi çözüme teşvik edebilecek önemli bir unsuru kaybetmiştir. Bu sırada KKTC Bakanlar Kurulu, aldığı bir diğer karar ile 23 Nisan 2003 tarihinde KKTC'den GKRY'ye ve GKRY'den KKTC'ye geçişlerin de serbestleştirilmesine yönelik bir dizi düzenlemeyi tek yanlı olarak uygulamaya koymuştur. Buna ilaveten Türk Hükümeti, Kıbrıslı Rumların Türkiye'ye turistik amaçlarla seyahat etmelerine uygulanan kısıtlamaların kaldırılmasına karar verilmiş ve vize rejimi muvacehesinde bir ay süreli res'en giriş vizesinin²⁹ verilmesi kararlaştırılmıştır.

Türkiye ve KKTC, 2003 yılının sonunda Kıbrıs'ta kalıcı bir çözümün bulunabilmesi amacıyla yeni bir girişim daha başlatmıştır. Bu çerçevede, BM Genel Sekreteri Annan, ilgili taraflara gönderdiği bir mektupla, kendilerini müzakere sürecini başlatmak amacıyla 10 Şubat 2004 tarihinde New York'a davet etmiştir. Taraflar, BM Genel Sekreteri'nin bu önerisini kabul etmiş ve 10-13 Şubat 2004 tarihleri arasında New York'ta görüşmüşlerdir. Aslında New York'ta varılan mutabakat, Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum taraflarının belli bir tarihe kadar Annan Planı'nı müzakere etmelerini, üzerinde anlaşmaya varılamayan noktalarda müzakerelere Türkiye ve Yunanistan'ın katılımıyla devam edilmesini ve nihayet anlaşılammış nokta kaldıysa, bu alanlarda BM Genel Sekreteri'nin yetkisini kullanarak formül üretmesi ve ortaya çıkacak nihai belgenin her iki tarafta da ayrı ayrı, ancak eş-zamanlı olarak düzenlenecek referandumlarla Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum halklarının onayına sunulmasını içermektedir. Böylece 1 Mayıs 2004 tarihinden önce çözüme ulaşılması ve AB'ye *birleşik* bir Kıbrıs'ın katılımı sağlanmış olacaktır.

19 Şubat 2004 tarihinde başlayan müzakereler, iki aşamalı olarak 31 Mart 2004 tarihine kadar devam etmiştir. Müzakerelerin birinci aşaması, 19 Şubat ve 22 Mart 2004 tarihleri arasında adada sürdürülmüştür. Müzakerelerin bu aşamasında taraflarca anlaşma sağlanamamış olsa da, teknik düzeyde yapılan komite toplantılarında bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Müzakerelerin ikinci aşaması ise 24 Mart 2004 tarihinde İsviçre'nin Burgenstock

²⁹ Üç ay geçerli olmak üzere vize verilmiştir.

kasabasında ilgili siyasal aktörlerin de katılımıyla başlamış ve 31 Mart 2004 tarihinde BM Genel Sekreteri'nin Annan Planı'nın nihaî halini taraflara sunması ile sonuçlanmıştır.

Dolayısıyla Genel Sekreter Annan, Kıbrıs Türk ve Rum tarafları arasında gerçekleşen dolaylı ve doğrudan görüşmelerde tarafların dile getirdikleri tezleri dikkate alarak hazırladığı 'Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli'³⁰ adlı belgeyi, ilk kez 11 Kasım 2002 tarihinde Kıbrıs'taki toplum liderlerine ve garantör devletlere sunmuştur. Ancak planın revize edilmiş halini 10 Aralık 2002 tarihinde taraflara yeniden bildirmiştir. Plana yönelik takvim uygulanamayınca, 26 Şubat 2003 tarihinde planın üçüncü versiyonu yapılmıştır. İsviçre'nin Burgenstock kentinde bir araya tarafların öne sürdüğü görüşler dikkate alarak 29 Mart 2004 tarihinde IV. Annan Planı'nı sunmak zorunda kalmıştır. Ancak bununla yetinilmemiş ve 24 Nisan'da referanduma götürülecek nihai belge olan V. Annan Planı'nı 31 Mart 2004'te taraflara yeniden sunulmuştur.

2.2. Annan Planı'na Göre Kuruluş Anlaşması (Ana Maddeler):

Annan Planı'nın beşinci versiyonuna göre *Kuruluş Anlaşması*'nın ana ilkelerini sekiz ana başlık altında toplamak mümkündür. Her şeyden önce adada yaşayan toplumların Kıbrıs'ın ortak vatani olduğu ve 1960 yılında kurulan Cumhuriyet'in ortak kurucuları arasında sayıldığı teyit edilmiştir (md. i). Geçmişte yaşanan trajik olayların hiçbir zaman tekrarlanmaması azmiyle tehdit ve güç kullanımından veya herhangi bir tarafın diğer bir tarafa hükmetmekten ebediyen vazgeçtiği ifade etmiştir (md. ii). Adada yaşayan toplumların kendine özgü kimliğini ve bütünlüğünü, kendi aralarındaki ilişkilerin bir *azınlık-çoğunluk* ilişkisi olmayıp, siyasî eşitliğe dayandığını ve bir tarafın diğer tarafa hükmedemeyeceğini ve üzerinde hakimiyet kuramayacağını kabul etmiştir (md. iii). Adadaki toplumların ortaklığını yeniden tanımlayarak, bu yeni iki bölgeyi ortaklığın *birleşik* ve *bağımsız* bir Kıbrıs'ta dostluk, barış, güvenlik ve refahı güvence altına alacak ortak bir gelecek konusunda kararlılık göstereceğine karar kılmıştır (md. vi). Bunun dışında yeni kurulacak siyasal oluşumun, uluslararası hukuk ve BM'nin ilke ve amaçlarına bağlılığının tam olacağını da altı çizilmiştir (md. v). Adadaki yeni oluşumun demokratik ilkeler, bireysel insan hakları ve temel özgürlüklerle birlikte bir tarafın diğer bir tarafın kültürel, dinî, siyasî ve sosyal kimliğine ve diline saygı göstermeye devam edeceği belirtilmiştir (md. vi). Buna ilaveten *birleşik Kıbrıs'ın*, Doğu Akdeniz'de barışçıl bir ortamda Yunanistan ve Türkiye ile özel dostluk bağlarını kuracağı ve Türkiye-Yunanistan arasındaki dengeye saygı göstermeye kararlı olacağı teyit edilmiştir (md. vii). Son olarak da AB'ye katılmayı ve Türkiye'nin de katılacağı güne ümitle bakan bir yaklaşım geliştireceği kayda alınmıştır (md. viii).

Yukarıda da görüleceği gibi ana ilkelere binaen adadaki Rumlarla Türklerin, aslı kurucu yetkilerini kullanarak özgür, demokratik ve egemen iradeleriyle Kuruluş Anlaşması'nı kabul edecekleri belirtilmiştir.

Bunun dışında '*Ana Maddeler*'e açıklık getiren on dört madde daha vardır. Konular itibarıyla bu maddeler şu şekildedir: Adada kurulacak yeni düzenin şekli ve özellikleriyle ilgili maddeler (md. 1), Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti, federal hükümet ve kurucu devletlerinin yapısıyla ilgili maddeler (md. 2), vatandaşlık, ikamet ve hüviyet koşullarıyla ilgili maddeler (md. 3), temel hak ve hürriyetlerle ilgili maddeler (md. 4), federal hükümetin (md. 5), yüksek mahkemenin (md. 6) ve geçici federal ve kurucu devlet kurumlarının (md. 7) yapısı, özellikleri, yetkileri, atanma şekilleri vb. hususlarla ilgili maddeler, adanın askersizleştirilmesiyle ilgili maddeler (md. 8), kurucu devlet sınırları ve toprak ayarlamalarıyla ilgili maddeler (md. 9), mülkiyet rejimi ve haklarıyla ilgili maddeler (md. 10), uzlaşma komisyonunun şekli ve

³⁰ Adı geçen bu belgeye bundan sonra "Annan Planı" denecektir.

görevleriyle ilgili maddeler (md. 11), KKTC'nin ve GKRY'nin geçmiş dönemle ilgili işlemleriyle ilgili maddeler (md. 12), anlaşmanın yürürlüğe girişi ve uygulaması ile ilgili maddeler (md. 13) ve anlaşmaya ek olabilecek hususlarla ilgili maddeler (md. 14) yer almaktadır. Görüleceği gibi bütün maddeler, tarafların mutlak memnuniyetiyle ilgili olmasa da asgari müştereklerde buluşma tekniğinin bir tezahürü olarak kabul etmek için hazırlanmıştır.

2.3. Kurulacak Federal Devletin Temel Unsurları:

Kıbrıs'ta kurulacak devletin varlığı, birtakım unsurların bir arada gelmesiyle mümkün olacaktır. Bu unsurları, iki kısımda toplamak mümkündür. Buna göre kurulacak federal devletin temel unsurları, 'maddî unsurlar' ve 'kurucu unsurlar' olarak ikiye ayırmak yerinde olacaktır (Tamçelik, 2010, s. 58). Aslında federal devletin maddî unsurları *insan topluluğu* ve *ülkeyken*, kurucu unsurları *egemenlik* ve *tüzel kişilik* olacağı açıktır. Buna göre federal devletin *maddî* ve *kurucu unsurları* şu şekilde ifade etmek yerinde olacaktır.

Kıbrıs'ta insan topluluğu, federal devletin beşerî unsuru olarak dikkat çekicidir. Bu yönü ile federal devletin insan unsuru, toplum veya halk gibi deyimlerin açıkça tanımlanmasına ihtiyaç vardır. Federal devletin insan topluluğu olmadan, devletin varlığından da söz etmek mümkün değildir. Fakat şu da bir gerçektir ki, federal devleti meydana getiren insan topluluğunun miktarı hakkında kesin bir şey söylemek de doğru değildir. Çünkü günümüzde birkaç bin kişiden meydana gelen küçük devletçiklere de rastlamak mümkündür.

Bir yönü ile Kıbrıs'taki esas sorun, federal düzenin *vatandaşlık* ve *toplumsal* eksen üzerinde nasıl kurgulanacak olmasıdır. Bundan ötürü sadece *federal devletin güvenliğini* değil, *vatandaşların* da *güvenliği* ön plânda tutulması gerekecektir. Çünkü Federal Kıbrıs Devleti'nin korunması ve yaşayabilir olması için *bireyin*, *vatandaşın* veya *halkların*, siyasal ve kültürel kimliklerinin azamî olarak korunmasıyla mümkün olabilecektir. Zira modern çağda, devleti korumanın yolu, vatandaşı/bireyi korumaktan geçmektedir (Yılmaz, 1999, s. 62). Dolayısıyla Kıbrıs'ta insan haklarından mahrum olan, sahip olduğu temel hak ve hürriyetleri kullanamayan vatandaşlarla, devleti ayakta tutmak mümkün değildir. Bu itibarla Kıbrıs'ta *devlet-toplum dengesini* iyi kurmak gerekecektir. Çünkü bu, kurulması oldukça zor bir dengedir. Buna göre Kıbrıs'taki etnik yapıyı dikkate alarak siyasî yapılanmaya gitmek şarttır. Adadaki halkların etnik, kültürel ve dinsel farklılıkları, kendi sınırları içerisinde buldukları federe devlet tarafından dikkate alınacak bir sistemin kurulması halinde, adadaki her iki halk, buldukları sınırlarda kendilerini ifade etme özgürlüğüne sahip olacaktır. Ancak bu konu, taraflar arasında ciddi bir tartışma konusudur.

Bu yüzden Annan Planı'yla tarafların müşterek rızasıyla kurulacak olan bu ortaklık cumhuriyetine, kendi kendini ortadan kaldırma veya bir ortağın arzusu hilafına yeni bir formasyona girme hakkı tanınmamıştır. Zaten kurulmak istenen 2004 rejimi, uluslararası kamuoyunun ve baskının bir sonucudur. Bir başka deyişle bu çözüm, uluslararası alanda Kıbrıs'la ilgilenen tarafların ortaya koyduğu bir çözümdür. Fakat şu da bir gerçektir ki, Kıbrıs'ta Annan adını taşıyan bu rejim, bağımsızlık adına iki önemli şartı vardır. Biri, her iki toplumun aşırı denebilecek ideallerinden vazgeçmesi, diğeryse iki toplumun ortaklığıyla ilgili yeni bir cumhuriyetin kurulmasıdır. Aslında kurulacak devlet, ismi telaffuz edilmemiş bir federasyondur. Çünkü *Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası*'na bakıldığı zaman, bunun iki toplumun eşitliği üzerine kurulmuş bir devlet olduğu görülmektedir. Bu yüzden Annan rejimiyle kurulacak *Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti*, ne üniter devlet, ne ulus devlet, ne de Rum ve Türk devleti olacaktır. Ancak bu Cumhuriyet, adada 400 yıldan bu yana birlikte yaşamış ve aynı zamanda kendi millî ve dinî kimliklerini korumuş olan Kıbrıslı Türklerle Rumların '*ortak katılımıyla*' kurulacak bir '*ortaklık cumhuriyeti*'dir.

Bundan da anlaşılıyor ki adadaki siyasal durum, eski Kıbrıs Cumhuriyeti topraklarında var olan iki devletin yasal statüsü dikkate alındığında, gelecekte tekrar birleşme, sadece iki politik sistem arasında, iki toplumlu ve iki bölgeli bir devletin oluşumu ile ilgili bir anlaşmayla mümkün olabilecektir. Yeni bir federal sistemin böyle bir '*anayasal bütünlüğü*', her iki etnik grubun self-determinasyon hakkını inkâr etmeden, iki egemenliği yeni bir devlete dönüştürmenin temel önkoşulu olarak görülmektedir. Ancak Türk önerileri konfederasyonla federasyon arasında zig zaglar çizerken, Rum önerileri ise federasyonla üniter devlet tipi arasında bir düzen öngörmektedir.

Hâlbuki Annan Planı'na göre Kıbrıs'ta kurulacak yeni devletin amacı, adadaki halkların ve bireylerin *madden* ve *manen* refahını ve güvenliğini sağlamak olacaktır. Ancak bu şekilde Kıbrıs'taki "*multietnik kültüre*" (Tatarlı, 2000, s. 425) dayalı yapı kurulabilecektir.

Federal devletin ülke coğrafyasına bakıldığı zaman Kıbrıs'ta kurulacak devletin ciddi bir unsuru olarak ortaya görülmektedir. Dolayısıyla Kıbrıs'ta beşerî unsuru teşkil eden ve birbirinden ayrı iki toplumun mevcudiyeti ve kaderlerini tayinde söz sahibi olması, Federal Kıbrıs Devleti'ni basit bir devlet olarak, yani "*Etat Unitaire*" (Eroğlu, 1975, s. 256) olarak mütalaa edilmesi mümkün değildir. Çünkü '*bölgesel esasa*' dayanmayan hiçbir federasyon yok gibidir (Kıbrıs Sorunu, 1975, s. 9) ve kurulacak Federal Kıbrıs Cumhuriyeti, federatif bir devlet yapısına haiz olacağı için bu durumu göz ardı etmek doğru değildir. Aslında Kıbrıs'ta kurulacak devletin, coğrafi esasa dayanması, tabii ve tarihî geçmişinin bir gereğidir. Ancak burada önemli olan sorun, iki toplumdaki kurulu federal Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sınırlarının nasıl tayin edileceğidir. Çünkü Kıbrıs'ta federal bir çözüm kabul edilmiş olmasına rağmen federasyonu meydana getiren devletlerin veya kantonların coğrafik sınırları, bugün dahi taraflar arasında ciddi bir tartışma konusudur (Denктаş, 1996b, s. 4). Oysa adada federasyon çözümünü kabul etmek demek bu esası da kabul etmek demektir. Dolayısıyla Kıbrıs'ta bulunacak bir çözümde, Kıbrıs ortaklık devletinin, coğrafi olarak iki bölgeli olması şarttır.

Hâl böyle olsa da federal Kıbrıs coğrafyasının, Annan Planı'nın 'Ana Maddeler' bölümünün 9. maddesinin 1. fıkrasında yer aldığı şekilde değerlendirilecek olursa kurucu devlet sınırları ve toprak ayarlaması belirli esaslara göre yapılandırılacağı açıktır. Buna göre kurucu devletlerin sınırları Anlaşma'nın bir bölümünü oluşturan haritada tasvir edildiği şekilde olacağı kararlaştırılmıştır. Tespit edildiği üzere Federal Anayasa'ya eklenen bölgesel iki harita mevcuttur. Buna göre birinci harita, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti topraklarını ve Kuruluş Anlaşması'nın yürürlüğe girmesini müteakip kurucu devlet toprakları sınırlarını göstermektedir. İkinci harita ise Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti toprakları ve Kuruluş Anlaşması'na eklenen protokolün yürürlüğe girmesini müteakip kurucu devletlerin toprak sınırlarını göstermektedir ki, bunun üzerindeki çekinceler halen daha devam etmektedir.

Federal devletin egemenlik anlayışı ise dikkat çeken bir diğer boyuttur. Zira bu kavram, soyut olma niteliğindedir. Bu yönü ile egemenlik unsuru, devlete hukuk önünde üstün olma niteliğini kazandırmaktadır (Göğer, 1971, s. 138). Fakat Kıbrıs'taki egemenlik unsuru daha farklı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Özellikle 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilân edildikten sonra Kıbrıs Hükümeti, '*bağımsız ve egemen*' (Sönmezoğlu, 2000, s. 15) bir devlet olarak BM'ye girmek için başvurmuş ve bir sonraki dönemde üç garantör devletin de onayı ile bu kuruluşu kabul edilmiştir. Dolayısıyla Kıbrıs Cumhuriyeti, '*ortaklık olgusundan*' çok, '*ayrılık ilkesine*' (Fırat, 1997, s. 115) göre inşa edilmiş bir devlettir.

BM tarafından hazırlanan Annan plânındaysa, yıkılan ortaklık rejimini yeniden tesis edebilmek için bir tane '*Ortaklık Devlet*'inden ve buna bağlı iki tane de '*mütemmim-parça*

*devletten*³¹ söz etmek mümkün olacaktır. Aynı zamanda bu iki siyasal kurum arasında “İsviçre Federal Hükümeti ve kantonlarda”³² olduğu gibi bir ilişkisinin egemen olacağı belirtilmektedir. Buna uygun olarak üst çatıda, Türklerden ve Rumlardan oluşan *iki eşit devletin* ayrılmaz ortaklığında, *tek bir uluslararası kişilik ve egemenliğe* sahip, temsili demokrasi ile yönetilen, hukukun temel ilkelerine saygılı, politik eşitliğin bulunduğu ve iki bölgeyi üniter bir ortaklık devleti söz konusu olacaktır.³³ Bundan da anlaşılıyor ki, kurulacak bu ortaklık devleti, Anayasa’da belirlenmiş yetkiler doğrultusunda gücünü egemence kullanacaktır. Federe devletler ise anayasada ortak devlete bırakılmış yetkiler dışında kendi Anayasal düzenini kurarak, kendi yapılarını oluşturacaklardır. Federe yapıların kendi aralarında ve ortak devlet ile olan ilişkilerinde serbestisi içinde olması, bir ölçüde ‘Belçika’nın (Ulus, 2003, s. 48) egemenlik modelini hatırlatmaktadır. Dolayısıyla Annan plânında, Kıbrıs’ın uluslararası bir *tek yasal kimliğe* sahip olması ve iki federe devletin statüsü konusunda, “*tek bir egemen, bölünmez ve ortak bir federal devletin*”³⁴ kurulmasına ilişkin öngöründe bulunması boşuna değildir. Aslında ‘bölünmez’ demekle, hiçbir tarafın ‘ortaklık devletinden’ ayrılamayacağını veya adanın bütününe veya bir parçasını Yunanistan veya Türkiye ile birleştiremeyeceği kastedilmektedir. Aynı şekilde bu, herhangi bir tarafın ‘ortak olan federe devleti’ veya diğer bir ‘federe devleti’ kendi hâkimiyeti altına alamayacağı manasına gelmektedir. Dolayısıyla Kıbrıs, kendi anayasası altında, hukukun üstünlüğü, sosyal demokrasisi, temsili cumhuriyet hükümeti, siyasal eşitlik, iki bölgecilik ve federe devletlerin eşitliği statüsü üzerine kurulmuş olması beklenmektedir.

Annan Planı’na göre federal devletin yönetim şekli ve teşkilatlanması konusuna gelince, buradan adadaki toplum hayatının *düzenlenişi* ve *işleyişi* ifade edilmektedir. Bundan hareketle Kıbrıs’taki yeni federal devlet yönetimi, toplum hayatını düzenlerken ferdi göz önünde bulundurması gerekecektir. İşte Kıbrıs’ta Annan planıyla kurulacak yeni devletin siyasal kurumları, bir yandan ferdin, diğer yandan da toplumların refah, mutluluk ve güvenliğini sağlar nitelikte olması beklenmektedir. Bundan hareketle Kıbrıs’taki federal devletin idarî şeması, statik ve dinamik elemanları, resmî ve gayri resmî yönleri, hukukî ve siyasî görünüşleri, hemen hemen birbirini tanımlamak, tamamlamak ve bütünler bir şekilde yapılandırılmak zorundadır. Bu yönü ile Kıbrıs’taki federal devletin siyasal kurumları ve siyasetin statik ile dinamik, formel ile informel, resmi ile gayri resmî alanları, kısacası idarî sistemle ilgili teşkilâtlanması şu şekilde olacaktır.

Her şeyden önce Federal Kıbrıs Anayasası, devlet organlarıyla birlikte, merkezî ve yerel idareleri, amme idaresini, devletin ekonomik ve sosyal görevlerini (Tamçelik, 2013, s. 1075-1078), siyasal partilerini, siyasal ve sosyal dernekleri ve vatandaşın devletle hükümet işlerine nasıl katılacağını kurgulayacaktır. Annan Planı’ndaysa genel olarak siyasal kurum denildiği zaman, belirli bir konu etrafında toplanan ve sosyal faaliyetleri düzenleyen ‘*hukukî normların*’ bütünü kapsamaktadır. Bu yüzden Kıbrıs’ta siyasal rejimin dayandığı kuralların, yazılı ya da yazısız olması pek önemli değildir.

Annan Planı’na göre Kıbrıs’ta kurulacak federal sistemin idarî teşkilâtı, devletin temel organları, *güçler ayrılığı prensibine* dayanmaktadır. Ancak federal devletin idarî teşkilâtı, ayrılıktan çok birbirini tamamlayan veya bütünleyen prensibine göre yapılandırılacaktır. Dolayısıyla bu bütünlenme, Kıbrıs’ta kurulacak federal devlet için önemli bir husustur.

³¹ “İşte Belge”, Kıbrıs Gazetesi, 13 Kasım 2002, No:567, s. 11.

³² “İşte Belge”, Kıbrıs Gazetesi, 13 Kasım 2002, No:567, s. 11.

³³ “İşte Belge”, Kıbrıs Gazetesi, 13 Kasım 2002, No:567, s. 11; “Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü”, KKTC Cumhurbaşkanı Arşivi, Dosya: BM Önerileri – Annan Plânı, Tarih: 30 Mart 2004, s. 17.

³⁴ “BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın, 8 Kasım’da Cenevre’de Klerides ve Denktas’a Yaptığı Sözlü Açıklamaların Tam Metni”, Kıbrıs Gazetesi, 8 Kasım 2000, No:1023, s. 1.

Plana göre Kıbrıs'taki merkezî hükümetin işleyişinde, Kıbrıslı Rumların ve Türklerin siyasal eşitliğine dayalı olması ve '*icra gücüne*' sahip iki federe devletin kendi kendini yönetebilmesi ciddi bir ayrıcalıktır (md. 2/2, 3, 4). Dolayısıyla kapsamlı anlaşmada, '*merkezî otoritenin*' sorumluluk alanına girmesi şart olan yetki ve işlevlerin haricindeki tüm konularda, federe devletlerin yetkili olması belenen bir durumdur (md. 2/3). Dolayısıyla Annan Planı, Kıbrıs'taki federal devletle, belli bir coğrafya üzerinde yerleşmiş ve zorlayıcı yetkiye sahip yerel yönetimlerin ilişkilerini tanımlayan iki etnik topluluğun meydana getirdiği siyasal bir kuruluş olmaya yönelik ciddi bir formül geliştirmiştir.

Aslında Federal Kıbrıs Devleti'nin bütün unsurlarını bir araya getirerek, ortaya konacak bir tanımlama, bu devletin '*ne olacağını*' ifade etmekte yetersizdir. Çünkü Kıbrıs'ta kurulacak yeni federal devlet, sadece ne bir ülkedir; ne bir insan topluluğudur; ne bir iktidardır; ne de bir siyasal ve hukukî düzendir. Hatta bu yeni devlet, bunların ne bir toplamı ne de bir sentezidir. Dolayısıyla Federal Kıbrıs Devleti, bunların dışında ve ötesinde, gözle görülemeyen, elle tutulamayan soyut bir kavramdır. Hâl böyle olunca Federal Kıbrıs Devleti, Annan Planı'na göre kavramsal geçerliliğe sahip bir düşünce ürünü olduğu söylenebilir. Bu yönü ile Federal Kıbrıs Devleti, tarihî açıdan siyasal birleşmeyi ve bütünleşmeyi sağlayan bir '*simge veya bir sembol*'³⁵ hüviyetindedir. Aslında Federal Kıbrıs Devleti, ister bir sembol, ister bir hukuk fiksiyonu, isterse sadece bir '*mit*' olarak kabul edilsin, bu soyutlamanın arkasında bazı somut ve kurucu unsurların bulunduğu da bir gerçektir. Bunun en önemlisi iktidar olgusu olacaktır ki, iktidarı kullananlar, Kıbrıs'ta yaşayan bütün insanlar için bağlayıcı kararlar alırken, kurallar koyarken ve bunları gerektiğinde zora başvurarak uygularken, hep devlet adına hareket edeceği açıktır. Dolayısıyla Kıbrıs'ta belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan iki unsurlu insan topluluğunun birbirleriyle anlaşarak koydukları ve müştereken ve münferiden uydukları kurullarla siyaseten iki '*toplum*' hâline getirdiklerine ve bu insanların toplum aşamasında çıkıp bir '*devlet*' kurarak, onun yurttaşları hâlini aldığı görüş ağır basmaktadır. Bu yönü ile Annan Planı'nda kurulacak devlet sisteminin, başlıca üç ilke üzerinde inşa edileceği düşünülmektedir. Bunlar sırası ile *egemenlik*, *eşitlik* ve *ülke bütünlüğüdür*. Dolayısıyla Federal Kıbrıs Devleti, karşılıklı '*olmazlar*' sonucunda varılan '*uzlaşma*' şeklinde kurulacaktır (Denktaş, 2001, s. 4). Bu yönüyle Federal Kıbrıs Cumhuriyeti, adeta karşılıklı '*hayırların*' ve '*olmazların*' belirlediği ortak yolu gibidir. Bir başka deyişle Kıbrıs, *ayrılmaz bir ortaklık* şeklinde kurulmuş '*Federal Devlet Hükümeti*'yle birisi Kıbrıs Rum, ötekisi de Kıbrıs Türk olan iki eşit '*Federe Devlet*'ten meydana gelmiş, bağımsız ve bağlantısız bir devlet olacağı düşünülmektedir.

Bu yönüyle Kıbrıs'taki federal devlet şekli, basit yapıda olması gerekecektir. Çünkü asıl olan, adadaki *toplumlar* ve *fertlerdir*. Dolayısıyla Kıbrıs'ta kurulacak federal devletin yapısı, 2 esasa dayanacaktır. Buna göre adada *toplumların güvenliği* ve *kimliklerinin* korunmasıdır.³⁶ Hâl böyle olunca Kıbrıs'taki federal devlet, '*sosyal görevleri*' nedeniyle kabul edilebilir olması şarttır. Aslında bu görüşün dayandığı mantık, Annan Planı'na göre federal devletin en üstün ve en etkin siyasal kurum olmasındandır.

Ancak Annan Planı'nda ortaya çıkan yeni devletin yasama, yürütme ve yargı organlarındaki düzenlemeler, ilgili taraflar arasında ciddi tartışmaya neden olmuştur. Buna göre Annan Planı'nın tüm versiyonlarında, kurulacak devletin yasama organının iki meclisli bir yapıda olması öngörülmüştür. Buna göre her iki meclis, 5 yıllık bir süre için nispi temsil sistemine göre seçilen 48 kişiden oluşacaktır. Bunun yanı sıra tarafların siyasal eşitliğini gösterebilmek için *Senato*, her iki parça devletten gelecek *eşit* sayıdaki senatörden mürekkep

³⁵ Politikada ortaya çıkan simge veya semboller için bkz... Easton, 1968, s. 111.

³⁶ "Proposal for A Lasting Solution in Cyprus by President Rauf Denktaş", KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dosya: Öneri Paketleri, Tarih: 31 Ağustos 1998; Moran, 1998, s. 206.

olacağı tasarlanmıştır. Temsilciler Meclisi ise parça devletlerin nüfus oranlarına göre oluşturulacak, ancak Türk parça devletinden gelecek olan üyeler Temsilciler Meclisi'nin %25'inden az olamayacağı karara bağlanmıştır.³⁷ Ancak üyelerin seçiminde her bir parça devletin nüfusu yerine, ölçüt olarak her bir parça devletin *iç vatandaşlık statüsüne* sahip kişilerin oranı baz alınmış olması,³⁸ bu düzenlemeler Plan'ın III., IV. ve V. versiyonlarında bulunmasına neden olmuştur.

Annan Belgesi'nin federal yasama organındaki temsil oranını adadaki Rum ve Türk toplumlarının nüfuslarını dikkate alarak değerlendirdiği zaman Senato'nun iki oluşturucu devletten gelecek eşit sayıda senatörden oluşması, tarafların siyasal eşitliğini yansıtmaya açısından olumlu olarak değerlendirilebilir. Ancak III. Annan Planı bağlamında, senatörlerin Türk ve Rum toplumları içinden değil de oluşturucu devletlerden gelecek olması, herhangi bir Rum'un Türk oluşturucu devlet kontenjanından Senato'da görev yapabilecek olması anlamına gelecektir. Bir başka deyişle Senato'nun oluşturulmasında etnik bir ayrımın söz konusu olmaması veya Plan doğrultusunda Türk oluşturucu devlete çok sayıda Rum'un gelecek olması,³⁹ Senato'daki siyasal eşitliğin hiçbir anlamının kalmayacağını göstermektedir. Ne var ki Annan Planı'nın dördüncü ve beşinci versiyonunda Senato'nun temsili konusunda esaslı değişikliğe gidilmiştir. Bu bağlamda Plan'da, Senato'nun eşit sayıda Kıbrıslı Türk ve eşit sayıda Kıbrıslı Rum'dan oluşacağı belirtilmiştir. Bir başka deyişle Senato'nun seçiminde etnik/toplumsal ayrılık şartı getirilmiştir.⁴⁰ Böylece kuzeye geçen Rumlar, Türk oluşturucu devleti iç vatandaşlığını alsalar dahi Türk oluşturucu devleti adına Senato'da temsil edilemeyeceklerdir. Bu yeni düzenleme, tarafların sadece Senato düzeyinde de olsa siyasal eşitliğinin korunacağı anlamına gelmektedir.

Annan Planı'na göre kurulacak olan Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nin federal düzeydeki yürütme organıysa *Başkanlık Konseyi* şeklinde olacaktır.

İlk üç Plan'da Başkanlık Konseyi, tek liste içinden Senato'da özel çoğunlukla seçilen ve Temsilciler Meclisi'nde de çoğunlukla onaylanan altı üyeden oluşması kararlaştırılmıştır. Annan Planı'nın birinci versiyonunda Başkanlık Konseyi'nin oluşumunda parça devletlerin nüfuslarının esas alınacağı belirtilse de ikinci ve üçüncü versiyonunda, Başkanlık Konseyi'nin oluşumunun, Türk ve Rum oluşturucu devletlerinin iç vatandaşlık statüsüne bağlı kişilerin sayısı ile orantılı olacağı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Başkanlık Konseyi'nde herhangi bir oluşturucu devletin üye sayısı, toplamın en az üçte biri oranında olacağı kararlaştırılmıştır.⁴¹ Diğer bir ifadeyle altı kişilik Başkanlık Konseyi'nin dördü Rum, ikisi de Türk oluşturucu devletinden olacağı belirtilmiştir.⁴² Ancak Annan Planı'nın dördüncü ve beşinci versiyonunda ise Başkanlık Konseyi'nin yapısında değişikliğe gidilmiştir. Buna göre Rum tarafının müzakereler esnasında savunduğu doğrultuda Başkanlık Konseyi'nin üye sayısı artırılmıştır.⁴³ Nitekim Kuruluş Antlaşması'nda, Başkanlık Konseyi'nin 6 tane *oy hakkına sahip* üyeden ve

³⁷ Annan Planı'nın birinci versiyonu, Kuruluş Antlaşması'nın 5/1 a. md.

³⁸ Annan Planı'nın ikinci versiyonu, Kuruluş Antlaşması'nın 5/1 a. md.

³⁹ Annan Planı'nda, bir oluşturucu devletin, diğer oluşturucu devletten gelecek kişilere antlaşmanın kabulünden sonra ilk 5 yıl boyunca ikamet yasağı uygulayabileceği belirtilse de 5. yıldan sonra bu yasak kalkacaktır. 5. yıldan sonra belirli oranlarla ifade edilen kısıtlamalar, 19 yıl sonra veya Türkiye'nin AB'ye girmesiyle beraber tamamen ortadan kalkacağı da unutulmamalıdır. Bunun için bkz... Annan Planı'nın beşinci versiyonu, Kuruluş Antlaşması'nın 3/4 d. md.

⁴⁰ Annan Planı'nın beşinci versiyonu, Kuruluş Antlaşması'nın 5/1 a. md.

⁴¹ Annan Planı'nın üçüncü versiyonu, Kuruluş Antlaşması'nın 5/2 a. md.

⁴² Annan Planı'nın üçüncü versiyonu, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, 26/2. ve 26/5. md.

⁴³ Devletin işleyebilirliği açısından bunun önemli olduğunu savunan Rum tarafı, bu talebini Lefkoşa'da yapılan ikili müzakerelerin ikinci gününde de dile getirmiştir.

sayısına Parlamento'nun karar vereceği kişi kadar da oy *hakkına sahip olmayan* üyeden oluşacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla Anayasa'nın 26. maddesinde Parlamento aksine karar almadıkça, Başkanlık Konseyi'nin 6 oy hakkına sahip, 3 de oy hakkına sahip olmayan toplam 9 kişiden oluşacağı belirtilmiştir.

Başkanlık Konseyi'nin karar alma mekanizmasına bakıldığında, Başkanlık Konseyi'nin, kararlarını oybirliği ile almaya gayret göstereceği belirtilmiştir. Ancak kararların oybirliği ile alınması zorunlu olmayacağı kayda alınmıştır. Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası aksini belirtmedikçe Konsey, kararlarını her bir oluşturucu devletten en az bir üye bulunmak kaydıyla, oy veren üyelerin basit çoğunluğuyla alacağı kararlaştırılmıştır.⁴⁴ Burada Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik yapılan önceki girişimlerden farklı olarak yürütme organında tarafların doğrudan *veto* hakkının ortadan kaldırıldığı görülmüştür. Taraflara tanınan doğrudan veto hakkının kaldırılmasından kaynaklanan boşluk ise "*oyçokluğunun içinde iki oluşturucu devletten de en az bir kişinin bulunması*" şeklinde düzenlenen bir formülle doldurulmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu çerçevede Türk oluşturucu devletine yönelik dolaylı, ancak etkin olmayan bir *veto* hakkı verildiğini söylemek mümkündür.

Bunun dışında Annan Planı'na göre kurulacak olan Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nin en üst yargı organı olarak bir Yüksek Mahkeme'nin kurulması öngörülmüştür. Bu bağlamda Yüksek Mahkeme, Anayasa'nın uygulanmasını ve tarafların Anayasa'ya saygıyı göstermesini sağlamakla mükelleftir. Yüksek Mahkeme, verilen diğer görevlerin yanı sıra oluşturucu devletler arasındaki anlaşmazlıkları ve oluşturucu devlet veya oluşturucu devletler ile Federal Hükümet arasındaki anlaşmazlıkları çözmekle de görevli olacaktır. Bunun yanı sıra Yüksek Mahkeme'ce, Federal Hükümet'in kurumları arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklara da geçici çözümler üretebilecektir.⁴⁵ Bir başka deyişle Yüksek Mahkeme, temyiz mahkemesi niteliğindedir. Böylece oluşturucu devletler arasında Kurucu Anlaşma'nın yorumlanmasından kaynaklanabilecek sorunların önüne de geçilecektir.

Yüksek Mahkeme üyelerinin kimlerden oluşacağı konusuna gelince, Annan Planı Kıbrıs Yüksek Mahkemesi'nin üç Rum ve üç Türk parça devletinden ve üç de Kıbrıslı olmayan toplam dokuz yargıçtan oluşacağı belirtilmiştir.⁴⁶ Ancak Annan Planı'yla ilgili diğer versiyonlarda Yüksek Mahkeme'nin her oluşturucu devletten eşit sayıda üye ve üç de Kıbrıslı olmayan yargıçtan oluşacağı belirtilmiştir.⁴⁷ Böylece yeni bir yasal düzenleme yapıncaya kadar, oluşturucu devletlerden gelecek olan Yüksek Mahkeme yargıçları için sayısal bir sınırlama ortadan kaldırılmış oldu. Ayrıca Yüksek Mahkeme'de karar almak için *oybirliği* şart değildir; aksine ilgili tüm kararlar basit oy çoğunluğuyla alınabilecektir.⁴⁸

2.4. Federal Devletin Çalışmasıyla İlgili Diğer Önemli Hususlar:

Annan Planı'nda, taşınmaz mallara ilişkin talepleri Kuruluş Antlaşması'nda yer alan kriterlere göre değerlendirmek üzere bağımsız ve tarafsız bir Mülkiyet Kurulu'nun oluşturulacağı kaydedilmiştir. Ayrıca Plan'a göre toprak ayarlamasına tâbi bölgelerin şimdiki sakinlerinin haklarını ve menfaatlerini korumak için özel düzenlemeler yapılacağı belirtilmiştir. Buna göre yeniden yerleştirilecek olan kişilerin hane halkı olarak kaydı yapılacağını, yeterli maddi imkâna sahip kişiler, ilgili bölgenin idaresinin devri için anlaşılmış tarihten en geç bir ay önce malı boşaltacağını, yeterli maddi imkâna sahip olmayan kişilere, alternatif konut belirlendikten sonra, yeniden yerleştirme için üç aydan az olmayan bir ihbar süresi verileceğini,

⁴⁴ Annan Planı, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın 26/7. md.

⁴⁵ Annan Planı, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın 6. md.

⁴⁶ Annan Planı'nın birinci versiyonu, Kuruluş Antlaşması'nın 6/2. md.

⁴⁷ Annan Planı, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın 6/2. md.

⁴⁸ Annan Planı, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın 36/8. md.

küçük çocukları, yaşlı ve sakat bireyleri olan aileler için özel tedbirler alınacağı da kayda alınmıştır.

Annan Planı'ndaki 'Mülkiyet Haklarının Kullanılması' başlığı altında ifade edilen hakların iadesi tabiriye, tasarrufu kaybeden mal sahibine, mal üzerinde etkin denetim kullanabilmesini sağlayacak şekilde kendi amaçları için kullanım da dahil olmak üzere malın yasal ve fiziksel tasarrufunu vermek suretiyle haklarının yeniden kazandırılması olarak ifade edilmiştir. Tazminat almayı seçen veya mallarına ilişkin hakları mülkiyet düzenlemeleri altında iade edilmeyen tasarrufu kaybeden mal sahipleriye tam ve etkin tazminat alabileceği, tazminatın düzeyi ve ödenme biçiminin düzeyi, Mülkiyet Kurulu tarafından uluslararası standartlara göre belirleneceği ve tasarrufun kaybedildiği zamanki değerinin kıyaslanabileceği veya o yerdeki gayrı menkul değerlerindeki artışa göre ayarlanması yapılarak hesaplanabileceği belirtilmiştir.

Annan Planı'nda ifade edilen güvenlik konusuysa oldukça önemlidir. Buna göre Türkiye'nin AB üyesi olana kadar Türkiye'yle Yunanistan'ın adada en fazla altışar bin asker bulundurabileceği ifade edilmiştir. Yine Plan'a göre Garanti Antlaşması'nın Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü, güvenliğini ve anayasal düzenine ek olarak kurucu devletlerin toprak bütünlüğünü, güvenliğini ve anayasal düzenini kapsayacağı belirtilmiştir. Ayrıca Annan Planı, Türk ve Rum askerî birliklerinin feshedilmesini ve sportif amaçlı ruhsatlı silahlar haricindeki tüm silahların yasaklanması da öngörülmüştür. Bunun dışında Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nin uluslararası askerî operasyonlara topraklarını açma konusunda "[Birleşik] Kıbrıs (devleti), her iki kurucu devletten onay almadan, toprağını uluslararası askerî operasyonlara açmayacağı... bu konuda Türkiye Avrupa Birliği'ne girene kadar, Yunanistan'ın ve Türkiye'nin rızası da gerekli olacağı..."⁴⁹ şeklindeki ifadenin bulunması da dikkat çekicidir.

Annan Planı'na göre vatandaşlık hukukuna bakıldığında da *tek bir Kıbrıs vatandaşlığından* söz edilmiştir. Buna bağlı olarak Kıbrıs vatandaşı olabilme koşulları sıralanmış ve sonradan Kıbrıs vatandaşı olabilmek için vatandaşlığa kabul edilme veya kolaylaştırılmış vatandaşlığı kazanma statüsü belirlenmiştir. Ancak normal koşullarda ilgili bir birey, Kıbrıs Rum kurucu devletiyle Kıbrıs Türk kurucu devletinin herhangi birine *iç vatandaşlık* statüsüyle de bağlı olacaktır. Buna bağlı olarak kurucu devlet veya yerel seçimlerde bireylerin sürekli ikamet ettiği yerde oy verebileceği de ifade edilmiştir.

SONUÇ

Günümüz dünyasında hegemonya kurma, yalnızca siyasî ya da askerî faaliyetlerle değil, ideolojik araç ve eylemlerle de sürdürülebilmektedir. Bu bağlamda 'küreselleşme' adı altında uygulanmaya konan 'Yeni Dünya Düzeni'⁵⁰ ile ilgili dayatmaları, özellikle küçük ülkelerin millî menfaatlerini çıkmaza sokması pek tâbidir. Aslında bu dayatmalar, seçeneklerin olmadığı bir dünyayı tanımlar ki, Fukuyama'nın 'tarihin sona erdiği' ya da 'ideolojilerin bittiği' savları her şeyin tekipleştiği bir dönemi yansıtmaktadır.

Özellikle bu noktada dikkate alınması gereken husus, insanları kendi kültüründen kopararak, adeta yoksun kitleler hâline getirilmesidir. Hâl böyle olunca millî kimliklerde dejenerasyona neden olmaktadır ki, kişiler anlamsız bir şekilde 'yeni bir kimlik' arayışına girmektedirler. Aslında bu sorun, 'kültürsüzleştirici'⁵¹ moda söylemlerinin yaygınlaşmasına da neden olmaktadır. Bu, toplumun 'iktisadî alanda' denetim etkinliğini yitirmesine ve 'millî egemenliğinin' sorgulanmasına yol açmaktadır. Böylece kitlelerin, köklü 'yapısal reformlardan'

⁴⁹ Annan Planı'nın Kuruluş Antlaşması'nın 8/4 md.

⁵⁰ Yeni dünya düzeni için bkz... Yıldız, 2000, s. 76.

⁵¹ Tıpkı 'Kıbrıslılık' kimliği gibi...

çok, sorunların ertelenmesine ya da bastırılmasına çalıştıkları görülmüştür. Özellikle düzenden umudunu kesen insanların, birtakım farklı arayışlara yöneldikleri de olmuştur. Bu gelişmenin bir sonucu olarak az gelişmiş ülkeler, iç politikanın yanı sıra dış politika alanında da kan kaybetmeye başlamıştır.

Aslında buradaki bütün değerlendirmeler, Kıbrıs gerçeğinin bir yüzünü yansıtmaktadır. Çünkü Kıbrıs'taki toplumların içinde bulunduğu siyasal faktörlerin resmî ve şekli dış görünüşü artık bir anlam ifade etmemektedir. Bunun yerine, ilgili bütün faktörlerin özünün ve iç dinamiğinin araştırılmasını gerektirmektedir. Bu amaçla yapılan araştırmalar, *fonksiyonel* ve *davranışçı* anlayışa göre şekillenmektedir.⁵² Buna göre Kıbrıs'ta siyasal kararların tahlili, sosyal grupların karar ve etki ilişkilerindeki rolü, siyasal katılma, sosyal yapı ve iktidar ilişkisi, siyasal değişme ve gelişme gibi sorunlar,⁵³ belli başlı alt konular olarak ortaya çıkmaktadır.

Özellikle bu araştırmada kim haklı, kim haksız olduğu sorgulanmamıştır. Tamamen başka bir şeyden, yani Kıbrıs meselesinin adadaki toplumları, algılamaya göre ne kadar farklı sonuçlara götürdüğü gösterilmeye çalışılmıştır. Buna göre adadaki toplumların içinde bulunduğu dünya görüşüne göre düşünceleri birbirine yakın sosyal grupların, aynı konu üzerinde birbirinden farklı sonuçlara ulaştığı tespit edilmiştir. Aslında Kıbrıslı Türklerle Rumların veya Türkiye ile Yunanistan'ın ilgili bir konuda birbirinden farklı değerlendirmeler yapması büyük bir olasılıktır.

Bu da gösteriyor ki, Kıbrıs meselesi, dışarıdan, örneğin Washington'dan yahut New York'tan bakınca öteki uluslararası sorunlara oranla çok daha basit görünse bile, aslında hiç de basit bir sorun değildir. Ancak onu karmaşık hâle getiren sebep, oldukça basittir. Tarafların birbirine, özellikle Türklerin Rumlara veya tam tersi Rumların Türklere karşı toplumsal güveni neredeyse yok gibidir. Zaten bunu da kimse inkâr etmemektedir. Hatta tam tersine Genel Sekreteri Butros Gali, BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu bir raporda "*iki taraf arasındaki güvensizlik uçurumunun derin olduğu*"⁵⁴ ifade edilmiştir.

O nedenledir ki taraflar, güvenmediği bir taraf ile anlaşmaya zorlandığı zaman, her öneriden kuşkulama histerisine girmektedirler. Kendini tam manası ile güvende hissetmedikçe, herhangi bir belgeye imza atmamaya özen göstermektedirler. Aslında Kıbrıs meselesinin gerçeği, bu paradoksta yatmaktadır.

Bundan hareketle ilk önce Kıbrıs'ta kurulacak barış abidesinin '*kaidesini*' inşa etmek gerekecektir. Bugün Kıbrıs'ta barışa atılan adımlar, aslında bu kaidenin üzerine oturtulacak abideyi oluşturmak içindir. Bundan dolayı toplumlararası görüşmeler, barışa atılan önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Gali ve Annan planlarına göre yapılmak istenen anlaşmalar, Türklerle Rumları barış içinde bir arada yaşama amacından başka bir şeyi ifade etmemektedir.

Buna göre ilgili taraflar, Gali ve Annan'ın girişimleriyle, Kıbrıs'ta yeni bir müzakere ve barış sürecine girmişlerdir. Bu araştırmada, Kıbrıs gibi sürekli kriz bölgesi olma özelliğini koruyan ve taşıdığı stratejik ve siyasî önemini hiçbir zaman kaybetmeyen bir bölgede, barışın sağlanması yolunda atılmış bir adım olarak nitelendirilen müzakerelerin iç yüzünün kavranması ve gerçeklerin ortaya konulmasıdır.

Her şeyden önce uluslararası pazarlık açısından önemli bir örnek teşkil eden Kıbrıs müzakerelerinin özel şartlarının aydınlatılması ve barış sürecine etkilerinin belirlenmesi önemli bir husustur. Bundan hareketle Gali Fikirler Dizisi ve Annan Planı, yıllardır devam eden Türk-

⁵² *Fonksiyonel* ve *davranışçı* anlayışa göre yapılan çalışmalar için bkz... Kapani, 1988, s. 29.

⁵³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz... Easton, 1968, s. 129 vd.

⁵⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bkz... Ekşi, 1992, s. 19.

Rum çatışmasında önemli bir merhale olduğu görülmüştür. Hatta Kıbrıs meselesi, çok bilinmeyenli bir denklem olarak değerlendirilecek olursa, bunun çözüm parametreleri, 1992 ve 2004 yılları olarak kayda değer olduğu için olarak tarihe geçmiştir.

Her şeyden önce Kıbrıs'ta son derece katı ve en azından 1974 Barış Harekâtı'ndan beri süregelen birbirine karşıt görüşlerin uzlaşması oldukça güçtür. Ancak her iki tarafın da bugüne kadar gelen 'taviz vermez' tutumları, Kıbrıs için kapsamlı bir barışın değil, ancak Türklerle Rumlar arasında 'eksik', 'zoraki' veya 'kısmî' bir barışın gerçekleşmesine imkân verecektir. Bu ise Kıbrıs'ta bulunacak kapsamlı barışın önüne en büyük engel olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri:

- "10 Aralık 2004 Tarihli Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli - Annan Plan for Cyprus Settlement - Full Text 10 December 2004", *KKTC Cumhurbaşkanı Arşivi*, Dosya: BM Önerileri, Tarih: 2004.
- "1990 Yılında Sunulan 27 Sayfalık Türk Önerileri", *KKTC Cumhurbaşkanı Arşivi*, Dosya: Türk Önerileri, Tarih: 1990.
- "Birleşmiş Milletler Çözüm Plânının Tam Metnini Açıkıyoruz", *KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Arşivi*, Dosya: BM Önerileri-Gali Fikirler Dizisi, Tarih: 1992.
- "Draft Outline Agreement", *KKTC Cumhurbaşkanı Arşivi*, Dosya: BM Önerileri, Tarih: 26 February 1990.
- "Draft Outline of A Comprehensive Settlement in Cyprus", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: BM Önerileri, Tarih: 6 April 1989.
- A New Pattern of Relationship in Cyprus, The Turkish Cypriot Proposals of 11 October 1989, Published by The Public Information Office of The Turkish Republic of Northern Cyprus, Nicosia, 1990.
- "Güvenlik Konseyi Gali Raporu'nu Ele Alıyor", *KKTC Başbakanlık Enformasyon Müdürlüğü Arşivi*, Dosya: BM Çözüm Planları, Tarih: 10 Nisan 1992, s. 8.
- "Kıbrıs Raporu", *KKTC Başbakanlık Enformasyon Müdürlüğü Arşivi*, Dosya: Raporlar, Tarih: 23 Kasım 1992, s. 1.
- "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü", *KKTC Cumhurbaşkanı Arşivi*, Dosya: BM Önerileri – Annan Plânı, Tarih: 30 Mart 2004.
- "Kıbrıs Türk Tarafının Görüşmelerin Gelecekteki Seyri Konusundaki Yaklaşımı", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Türk Önerileri, Tarih: 22 Kasım 1988.
- "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın New York Zirvesinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Perez De Cuellar'a Verdiği Belge", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Türk Önerileri, Tarih: 1986.
- "Proposal for A Lasting Solution in Cyprus by President Rauf Denktaş", *KKTC Cumhurbaşkanlığı Arşivi*, Dosya: Öneri Paketleri, Tarih: 31 Ağustos 1998.
- Tutanak Dergisi*, 10 Haziran 1993.

B. Telif Eserler:

- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 789 (1992) Sayılı Kararının Işığında Kıbrıs Sorunu ve Türkiye (1993), İstanbul: Siyasî ve Sosyal Araştırmaları Vakfı – SİSAV.
- CARTER, Jimmy (1982). *Keeping Faith – Memoirs of A President*, New York: Bantam Books.
- CERRAHOĞLU, Zehra Yalçinkaya (1998). *Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu İlke İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DENKTAŞ, Rauf Raif (2001). "Kıbrıs Meselesi Nedir?", *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, C/S 14 (3): 4-7.

- DENKTAŞ, Rauf Raif (1996b). Kıbrıs Meselesinde Vizyon-1994, Raif Denktaş Eğitim Vakfı Yayınları No: 1, Lefkoşa: Demokrat Matbaacılık.
- EASTON, David (1968). *The Political System*, New York: Alfred A. Knopf.
- EROĞLU, Hamza (1975). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı*, Ankara: Emel Matbaacılık.
- FIRAT, Melek M. (1997). *1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- GÖĞER, Erdoğan (1971). *Hukuk Başlangıcı Dersleri*, Ankara: Şenyuva Matbaacılık.
- Greek Cypriot Anti-Federation Statements (1898), Nicosia: Ministry of Foreign Affairs and Defence Turkish Republic of Northern Cyprus.
- İSMAİL, Sabahattin (1998a). *150 Sorunda Kıbrıs Sorunu*, İstanbul: Kastaş Yayınları.
- KAPANİ, Münci (1988). *Politika Bilimine Giriş*, 4. Baskı, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kıbrıs Sorunu Gelişmeler ve Görüşmeler* (1990), SİSAV Yayınları, İstanbul: Reyo Matbaacılık.
- Kıbrıs Sorunu* (1975), Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara: Sevinç Matbaaları.
- KOÇ, Haldun (1993). *Pazarlık Gücünün Etkileri Yönüyle Camp David Orta Doğu Barış Sürecine Etkileri*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi.
- MORAN, Michael (1998). *Sovereignty Divided Essays on The International Dimensions of The Cyprus Problem*, Nicosia: CYREP.
- NECATIGİL, Zaim M. (1998). *The Cyprus Question and The Turkish Position in International Law*, Revised 2. Edition, Biddles Ltd Guildford and King's Lynn, London: Oxford University Press.
- "Peace Efforts on Cyprus – and Intransigence of Greek Cypriots Introduction" (1987), *Kıbrıs Mektubu*, C/S 2 (1): 54-56.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (2000). *Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler*, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar, İstanbul: Der Yayınları.
- TAMÇELİK, Soyalp (2008). *Kıbrıs Meselesinin Çözüm Plânları (BM'nin 789 Sayılı Kararına Göre)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- TAMÇELİK, Soyalp (2010). "Kıbrıs'ta Kurulacak Federal Devletin Temel Unsurları", I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Bildiri Kitabı-II (21-23 Kasım 2008), Yayıma Hazırlayan: Ulvi Keser, Cilt II, Ankara: Kıbrıs Türk Kültür Derneği Yayınları, s. 57-80.
- TAMÇELİK, Soyalp (2013). "Kıbrıs'ta Kurulmak İstenen Federasyonda Ekonomik Tedbirler ve Dış Yardım Meselesi", *The Journal of Academic Social Science Studies*, C/S 6 (6): 1071-1100.
- TATARLI, İbrahim (2000). "Bulgaristan'da İkinci Dünya Savaşı Sonrası Döneminde Kıbrıs ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Sorunlarının Akademik Araştırması", *Proceedings of The Third International Congress for Cyprus Studies 13-17 November 2000*, Volume: 3, Gazimağusa: Eastern Mediterranean University Congress for Cyprus Studies Publications, s. 419-439.
- ULUS, Tahsin (2003). "Son BM Anlaşması ile Kıbrıs Nereye Gidiyor", *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, C/S 16 (1): 46-53.
- YILMAZ, Mesut (1999). *ANAP 2000 Vizyon Devlet-Demokrasi-Siyaset*, Ankara: ANAP Teknik Büro.
- YILDIZ, Yavuz Gökalp (2000). "21. Yüzyıla Doğru Stratejik Vizyon Arayışları Koşullar ve Ortaya Çıkan Eğilimler", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, (36): 74-85.

C. Gazeteler:

- "BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın, 8 Kasım'da Cenevre'de Klerides ve Denktaş'a Yaptığı Sözlü Açıklamaların Tam Metni", *Kıbrıs Gazetesi*, 8 Kasım 2000, No:1023, s. 1.
- "BM'den İmzala Dayatması", *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Ocak 2003, No:62254, s. 7.
- EKŞİ, Oktay (1992). "Kıbrıs'la İlgili Doğrular", *Hürriyet Gazetesi*, 15 Aralık 1992, No:87747, s. 19.
- "Güvenlik Konseyi Gali Raporu'nu Ele Alıyor", *Kıbrıs Gazetesi*, 10 Nisan 1992, No:871, s. 8.
- "İşte Belge", *Kıbrıs Gazetesi*, 13 Kasım 2002, No:567, s. 11-16.
- "Kıbrıs'ta Dayton Formülü", *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ocak 1997, No:98552, s. 1.